

BÁRÓ LÁSZLÓ

A fütty

Meghozták a márványlapot. Selymesen fehér, mint az anyatej, csak éppen kemény, szinte rideg, akár az igaz emberek erkölce. De ha nagyon közelről nézed, akkor vannak benne alig látható halványzöld kavargások, foltok is, mint álmaimban a romlott ködök, amik a jelen tudásától szennyezve szivárognak át a múltamba: ahogyan a füst szivárog alattomosan a küszöb fölött, az ajtó résein át a kinti tűzvészből, amely már porig rombolt mindent a hálósoba körül, pedig az a lángok között eddig még érintetlen és kellemesen hűvös maradt.

A táblán büszke, de vissza is fogott szavakat olvasok: hatvankét ember és egy korszak sírfeliratát. Aranyozva. Bőségesen. Csillognak a betűk, hogy káprázatukkal elfedjék a vért és a kínzó értelmetlenséget, amelyről szólnak. A tábla négy sarkán lyukak ásítanak a sárgaréz szögeknek: az ipari stigmák, a hatvankettők kétszáznegyvennyolc csuklóján és bokáján vérzők helyett. Az elporladó, kilótt megváltó-hüvelyek helyett egy elegáns kódarab. Nehéz a tábla, alig bírom. Még nehezebb a lelkem.

*

Őszre megtelt Hellasz minden politikai börtöne. De az újabb tömeges letartóztatások áldozatainak is kellett a hely, ezért megkezdték a köztörvényes börtönök kiürítését, a politikai foglyok összeköltöztetését. Takarékoságból a közönséges rabok nagy részét a spártai frontra vitték, azokra a mérgezett mezőkre, ahol már tombolt a pestis. Minket, politikai váddal súlyosan elítélt fiatalokat pedig falanxba tereltek, és egy hajnalon elindították menetünket kelet felé. Mi lettünk a politikai foglyok új börtönének, az ősi Graia külterületén századok óta működő feyháznak első lakói.

November végén, az utolsó között érkezünk. A graiai főkapu előtt a hopliták négyszögbe sorakoztak és közrefogtak bennünket. A menet élén hárman mentünk összeszűjázva: Topolának, Abdul Abbasz, és én: Barsziné. A kíséret parancsnoka kijelentette: ha bárki szökni merészel a csoportból, akkor bennünket, háromunkat azonnal keresztüllőnek az íjászok. Így vonultunk lassan Graia macskaköves utcáin az archón katonai helyettesének börtönébe.

Az utcákon némaság, sehol egy lélek. A város idegen, bezárkózott, ellenséges. S még zordabban magaslott a börtön, amikor megérkeztünk. Egyszerre csak előttünk állt a magas falakkal körülvett kolosszus. Mindenütt komor vasak, csengő keményre égetett vérvörös téglák, mindenütt rácsok és mindenütt a kulcsok állandó zörgése.

Kinyitják előttünk a nagykaput, betelnek egy kis udvarba, ami körül kopár falak merednek. Az égbolt valahol távol csak tenyérnyi felettünk. Majd ismét vaskapu, vasrácsok, minduntalan kulcszörgés, mert bent vagyunk már a hatalmas épületben, ahol minden visszhangzik. Olyanoknak látszhatunk, mint valami eltévedt katolikus körmenet, amely körül ministránsok rázogatták a templomi csengőket. Lépcsőkön megyünk fölfelé. Megint vasrács, vasajtó. Föl a harmadik emeletre, ahol rácszott függőfolyosó fut körbe a sok-sok zárkaajtó előtt. Akár a gangunk Újpesten, amit annyira utáltam. Döbentem nézünk egymásra: a régi feyházban mindig együtt voltunk, és most kezdtünk csak ráeszmélni, hogy el kell válnunk egymástól. Terelnek, lökdösnek bennünket befelé kettesével, egyesével, ahogy éppen jön. Még fel sem ocsúdtam első rémületemből, már egyedül maradtam, rám zártak egy vasajtót. Magánzárka. Frissen meszeltek a fehér falak, hogy leplezzék a kifröccsent vért, a bekarcolt üzeneteket, a szétnyomott poloskákat. Egy asztal, egy pad. A sarokban búzló, fedéltelen cserépkondér, a kübli. A vigyorgó hat lépés hosszú, három lépés széles és körülbelül három méter magas. Tágasabb, mint otthon a cselédszobánk, ahol előző életem nagyobb részét töltöttem a hűgommal. Itt az ablakon délután – ha éppen nyár van – besüt a nap.

Már szinte barátságot kötöttem a tiszta, meszelt falakkal, amikor kulcs zörren, és nyílik a cellaajtó. Vidám, szép arcú, fekete bajuszos férfi, kék overálban áll a smasszer mellett, majd felugrik a padra:

– A villanykörtét kell kicserélni, kiégett – magyarázza kedélyesen félig nekem, félig az őrnek, de egy óvatlan pillanatban zubbonyából az ajtó mögé csomag repül.

– Edd meg, a kollektíva küldi! – suttozja úgy, hogy szinte süketnémaként kell leolvasnom szájáról a szavakat.

Amikor becsukódik az ajtó, kibontom a papírt: nagydarab szalonna! Micsoda kincs! De nem nyúlok hozzá, nem tudom hányunké. Várok. Szerencsém van, mert jótévőm hamar visszajön. Amikor újra felugrik a padra, és látszólag szerel, megkérdem:

– Hány felé kell osztani?

– Mind a tied! Mindenki, aki esszénus, ennyit kap a kollektívától.

Az ör elfordul, cigarettára gyújt, a bajusz pedig szereli tovább a semmit.

– Tudod, itt mindnyájan egy család vagyunk, az egész kollektíva.

Mosolygós fekete szemével hunyorított egyet, és ökölbe szorított kézzel, esszénus módra búcsúzott. Szpitaménész volt, a sitiprinc: szervezője és egyik vezetője a börtönkollektívának Graiában. Ő volt az egyetlen, aki baj nélkül túlélte a börtönlázadást, a tuszi

koncentrációs táborát és a háborút is. Csak a rákosista esszénusok akasztották fel, amikor jóval a háború és a hutu megszállás után hatalomra kerültek. Azzal vádolták, hogy ő árulta el Besszosznak a lázadás tervét.

Nem tudom, mit gondoljak erről. Annyi igaz, hogy a kitöréskor már nem volt velünk. Lefizettek odakint egy zsidó orvost, aki Szpitaménész fejsérülését, amit még az őberhén szerzett, nagyon súlyosnak ítélte. Azonnal operálandónak tartotta. Ez persze nem volt igaz, de elég volt ahhoz, hogy további pénzzel – nem kevéssel – kieszközöljék börtönbüntetésére felfüggesztését, úgyhogy a tuszi megszállás már szabadlábban érte, illegálisan.

Mikor elmentek, lefekszem a padlóra, mert ágyam valamiért nincsen. Magam alá terítem egyetlen takarómat. Fázom. Nyílik a tátika, és két fej jelenik meg benne: egyik szőke, a másik fekete. Örök. Egymást mutatják be:

– Ondrij, Riska! Spati, spati gyevuska! – sottogják valamilyen szláv nyelven, amit érteni vélek: Aludj, aludj kislány! És kockacukrot dobálnak be.

– Holnap újság is lesz! – mondják átváltva a felfoghatatlanul tiszta dór kiejtésre. Hihetetlennek tűnik ennyi jó egy nap alatt.

Teltek, múltak a hetek, és lassan megismerkedtünk új otthonunkkal. A börtön még Drakón alatt épült Graia északi részén, a Mont Sainte-Victoire oldalában. Megismertem, mert Cézanne, aki mániákusan festette egész életében, a kedvencem volt kinti világomban. Egy hatalmasra nőtt, barbáru kihegyezett metszőfog, ilyen volt ez a kopár szikla a táj föléd meredve. Mintha a hataloméhes Gaia vágta volna fogát az ég romlott, kék húsába. A buddhistáknak vannak ilyen zord, szent hegyeik a Himalájában, amibe belelátunk valami istenit. Most, a börtönablakból nézve megértettem őket: a harcunk, amit a karvalytőke ellen folytattam társaimmal, amióta csak eszmélek, az esszénus dzsihád jelképének éreztem ezt a cápafog sziklát. Ha valami nagyon fáj azokban a napokban, csak ki kellett néznie az ablakon, hogy elszibbadjon bennem a sajgó szomorúság. És felhorgadjon az akaratom.

Pár hétig maradtam csak a magánzárkában, ami szinte hotel színvonalú volt a többihez viszonyítva. Nem is a magamfajtanak szánták, hanem Bánkertessy számára, aki a kinti életben parlamenti képviselőként került az ellenállási mozgalomba, és bent is különleges elbánás illette.

A börtön többi része nagyon rossz állapotban leledzett. Megbizonyosodhattam róla, mert valamilyen rejtélyes szabály miatt havonta költöztettek össze-vissza az épületben. A zárkák piszkosak voltak, tele bolhával, poloskával,

tetűvel. És minden hiányzott, amit mi, fiatal esszénusok előző helyükön hosszú évek alatt kivívtunk: lehetőséget a tanulásra, olvasásra, sétára, tisztálkodásra, a levélírásra. Hogy kaphassunk otthonról csomagot, jöhessenek a rokonok, barátok beszélőre. Vagyis mindazt, ami elviselhetőbbé tudja tenni a börtönnapokat. Nem mintha a börtön kifejezetten a szabadidő kultúralt eltöltését célozná meg elsősorban és szolgálná azt tevékenyen, de mégis.

– Hivatkozni kell a régi hely börtöngyakorlatára – mondogatták az elvtársak, és kijelöltek két szépszáll, értelmes ifit a parancsnoksággal folytatandó tárgyalásra.

Besszosznak, a perzsa származású börtönparancsnoknak tetszettek a határozott, értelmes fiatal emberek, és teljesítette a kérésüket. Mindenki kérhetett hazulról öt kilós csomagot és tisztasági szereket korlátlanul. Hetente egyszer fürdést is engedélyezett a mosókonyhában. Úgyhogy már másnap elkezdődött a meszelés, súrolás, tetű-, bolha- és poloskairtás. A rüheseket elkülönítették és gyógykezelték. Elmentek az első levelek, és néhány nap múlva már érkeztek is a válaszok és a megrendelt csomagok. Besszosz a cenzúra által nem tiltott könyveket is beengedte a börtönbe: Mark Twain, Gorkij, Solohov, Móricz, Csehov, József Attila, Thomas Mann, Illyés Gyula köteteit hozta a posta. Volt egy távoli unokahúgom, akit szülei a svájci Angolkisasszonyokhoz írtattak be, de még ő sem kaphatott ilyen könyveket, habár nyolc évig jóformán ugyanúgy ki sem tehette a lábát a zárdából, mint mi.

Titokban pénz is jött a csomagokba rejtve. Nagy szükség volt a drachmákra, mert a hírekért fizetni kellett az öröknek, akik sokat kockáztattak: egy katona hét hónap szigorított börtönt is kaphatott, ha rajtakapták a közvetítésen. A középiskolások, technikai tanulók papiruszt is kértek, redisztollat, tust, vonalzót, hiszen régi helyükön még titkos másolóüzemük is volt az esszénusoknak, és most folytatni akarták ott, ahol abbahagyták velük.

Életünk lassan jól szervezett üzemre kezdett hasonlítani. Állampolgár-gyárra. A kincstári fegyelmezés és az önmagunk által magunkra öltött kolostori élet keverékévé. Szándéka szerint a börtön szinte kockára préselt állampolgárokat termelt és bocsátott volna ki. Már ha ugyan kiengedte őket egyáltalán. A földszint ugyanis részben a köztörvényeseké maradt. A szürke darócba – mi a saját, polgári ruhánkat hordhattuk – bűjtött rabok többsége bémalléros vagy fekvőnyolcas öregember volt. Néha láttuk őket, amint sétára indultak, de semmilyen kapcsolatunk sem volt velük. Kölcsönösen megvetettük egymást. A mi jövőnket pedig a fenyegető tuszi megszállás szabhatta nagyon kurtára. Ebben a helyzetben kellett embernek maradnunk és töretlenül készülnünk céljaink falakon túli megvalósítására, még akkor

is, ha esélyeink rohamosan fogytak. Mindenki előtt világos volt ugyanis, hogy ha életben maradunk, akkor miénk lesz a kinti jövő. Az egész hátralévő történelem.

Mikor novemberben ideérkeztem negyvened magammal, Besszosz gyermek külsejű, jókedvű, tiszta tekintetű, rendesen öltözött fiatalokat látott nyüzsögni az udvaron. Mi voltunk azok. Dideregtünk, játékosan hátba veregettük egymást, kergetődtünk, hogy felmelegedjünk. Három évvel azelőtt ítélte el bennünket a thébai katonai bíróság. Némelyikünk még tizenöt éves sem volt a verdikt kihirdetésekor. Legtöbbünket a gümna-zión termeiből, lépcsőiről vitték el a nyomingerek. Valamennyien az Esszénusok Ifjúsági Szervezetének tagjai voltunk. A Boiótiába érkező katonai konvojok megtámadását terveztük, de a fő bűnünk az volt, hogy tanítás után a határt jártuk és felégettük a gabonát, hogy ne jusson a thébaiak kezére. Amerre jártunk, a falakra Théba ellenes jelszavakat festettünk, igazi graffitit, nem a ma szokásos öntetszelgő, színes, nyilvános, verbális maszturbációt. Cserépdarabokra a háború céljait gyalázó jelszavakat véstünk, majd szétszórtuk a falvakban a lázadás ígéit. A már évek óta körülöttünk dühöngő nagy háborúhoz képest jelentéktelenek voltak a tetteink, de nem rajtunk múlt, hogy nem tettünk többet. És persze az sem, hogy még életben voltunk.

Új lakhelyünkön persze első gondunk az volt, hogy felmérjük az erőviszonyokat és megvizsgáljuk a kitörés lehetőségeit. A partizánok a Saint Victoire hegy túloldalán lévő erdőket már uralták, a hutu front pedig az illegális újságok vörössel jelzett képein úgy közelgett, mint amikor a vágóhíd lejtős alján szélében-hosszában szétfolyik a levágott marhák vére. Nem túl nagy erővel őriztek bennünket. Ha lassan ment az ember, beláthatott az elrácsozott mellékfolyókra, ahol őrség lakott. Az állványokon huszonnyolc darab nehéz, csigás számszeríjat számolhattunk meg. Ebédosztáskor volt erre mód. Mindössze ekkora őrséggel kellett számolni addig, amíg a tuszik csak a pálya széléről – a határ túloldaláról uszithattak, ahelyett, hogy dolgos, kemény kezükbe ragadták volna sorsunkat.

A börtönünket elég lazán vezették. Azt hiszem, lebecsültek minket. A parancsnok, Besszosz sem volt katonás típus, inkább vidéki hivatalnoknak látszott, aki megszokta a provinciális tisztviselő nyugodt életét. Mindig körülötte ugrált farkát csóválva hűséges kísérője, kis tacsó kutyája, Héraklész.

Héphaisztosz törzsrörmester, Besszosz közvetlen beosztottja, a Buldog sokkal jobban ugatott és harapott, mint Héraklész. Igazi üvöltöző, goromba jutasi vadbarom volt. A spártaiakat csak vadrácnak hívta, és reggelente azt ordította a folyosón:

– Megállj, megállj kutya Spárta!

Ha nem lenne gyakran részeg, mindig tele lennének a sötétzárkák. Hangosabb énekszó: sötétzárka; sétán egy óvatos pillantás az ablakokra: sötétzárka. Ha megjelenik valamelyik ablakban egy női fej, a Buldog nem rest feljönni az udvarról, mert ez büntett. Ha részeg, eldicsekszik, milyen nagyfiú volt ő Argosz megszállásakor. Mutatja, hogyan lődözte bele az Ixoszba a zsidókat, lake-daimóniakat, esszénusokat. Valóban megtette, vagy sem, ki tudja. Lehet, hogy csak az alkohol beszélt belőle. De a spártai foglyok meggyűlöltek, és a kitöréskor tulajdonképpen a saját hetvenkedésének esett áldozatul.

Arész örmester éppen ellentéte a Buldognak. Törzsikének hívjuk. Egyszer – nem tudni, ki kérte rá – egy üveg csukamájolajat hozott a legfiatalabbaknak, akiknek bizony nagy szükségük volt rá. Gyakran járta végig a zárkákat, és mindig volt valami híre a számunkra. Az utolsó hetekben már többnyire azzal kezdte:

– Nagy baj van gyerekek! Egész éjjel Pestet bombázták az amcsik!

Néha „kivételes engedéllyel” felhozott egy-egy csomagot. Ezért persze körüludvaroltuk, mert mindig éhesek voltunk. Vártuk a hazait, a jól megsült, kerek bácskai kenyeret, fehér taréjjal a közepén. A kintiek a kenyérbe gyakran belesütötték az Esszénus Kiáltványt is. Tehették, mert Törzsike nem tartotta szükségesnek felvágatni a kenyeret a hipisen, csak annyit mondott jólelkűen:

– Egyetek, gyerekek!

Hogyan készült a kenyér, senki sem tudja. Ha Törzsike belépett hozzánk, mindig a legszebb lányt – engem – szólított:

– Na, Barsziné, lesz levél?

Rám mosolygott, és én már tudtam, hogy Törzsike levelet hozott nekem. Havonta egyszer lehetett csak a börtön szabályok értelmében levelet írni és kapni, de Törzsike ellopta az érkezett leveleket az irodáról, és felhozta a zárkákba. Szájára tette a jobb mutatóját – egy szót sem! – és a kezünkbe csúsztatta a leveleket. Mindig sok levelünk volt, mert Ondrij és Riska rendszeresen kicsempészték a küldeményeinket. De szeretett mókázni is velünk, fiatal lányokkal. Legtöbbször nekem produkálta magát. Sokszor eljátszotta ebédosztáskor, hogy közénk állt, amíg mi ott sorakoztunk az egyik férfizárka előtt, a kondérok közelében. Kinyitotta a zárka kukucsáját és bedugta rajta a kezét, mintha női kéz lenne, és cuppogott hozzá. A börtönben különösen jólesik nevetni.

Törzsike véletlenül sérült meg a kitöréskor. Senki sem akarta őt bántalmazni. Kétségbeesetten rohant ki az udvarra, amikor hallotta a kiabálást, a küzdelem zaját. Hogy,

hogy nem, egy eltévedt nyílvesző a jobb arcán ment be, és a bal fülén jött ki. Szerencsére két hét alatt valamennyire rendbejött. Csak éppen megsüketült a fél oldalára, amit nem nagyon bánt, mert legendásan botfülű volt. Továbbra is olyan ember maradt, mint aki volt. Nem állt bosszút, sőt a tárgyaláson megmentette két halálra ítélt társunk életét, akik a nagy kavarodásban félrehúzták a magatehetetlen sebesültet, nehogy kitapossa valaki a belét.

Mikor kicsit elrendeződöttünk, sínre állt az életünk. Néhány hetes magánzárka után a nőket összezárták, úgyhogy tizenkilencen kerültünk egy viszonylag nagy terembe. Reggel hat órakor szól a kürt, és a katona, aki sétál a folyosón, kinyitja a zárkaajtót a cirklit, és durván bekiált:

– Ébresztő!

De hiába akar felijeszteni, mert mi már mosakszunk. Utána várjuk a kötelező feketekávét. Jobban élünk, mint a pesti polgárok, mert Pesten a feketekávét csak feketén lehet kapni. Rövid szünet következik, és néha félórás pihenő után sétára megyünk. Ez körülbelül egy órát tart az udvarban. A kijáratnál osztják a cigarettát, fejenként hármat. De mi nem fogadjuk el, mivel a férfiak jobban szenvednek a hiányától.

A kis udvarra, ahol mi, nők sétálunk, mert a nagy udvar a férfiaké, néznek a zöldséges pince ablakai. A sűrű rácson át mindennap látjuk, ahogy lent négy-öt fiatal férfirab krumplit tisztít, és közben minket bámul. Az egyik sétán, amikor fejemet lehajtva bandukoltam, megakadt a tekintetem a pincéből felvilágító szempáron. Menet közben váltottunk csak pár pillantást a rácsokon át, a csukott ablakon keresztül. Gyorsan értéktelenedő, csörgő apróra cseréltük vágyaink ezres bankóját. Másnap a pince párás ablakán nyomtatott betűk jelentek meg: IVAN. A köddel írt, hibás szó. Délben aztán a szakács kis levelet csúsztatott a csajkám mellé. Mindössze ennyi volt benne: Szeretlek! Iván. A rácsokon át csak a lenti homálynál feketébb, nagy szemét láttam és arcának elmosódó sziluettjét. A krumplirabszolga, gondoltam, és szántam. Pedig sokat és sokszor írt:

Téged választottalak, akivel egy vagyok eszméimben, vágyaimban, akivel most már végigjáróm az esszénusok kálváriáját. A tuszik feletti győzelmünk meghozza majd a mi boldogságunkat is, amely nem múlhat el, mert bennünket a szerelmen kívül egy erősebb kötelék fűz össze: az eszme.

Ezt írta, és én mégsem tudtam szeretni. Nem tudom, hogy miért. Levelein sokszor barnára oxidálódott a krumplilé, ahogy pucolás közben, a térdén kaparászva nehézkesen karcolta a szavakat. Az is bántott, hogy megbeszélte a kollektívával, hogy mi a véleményük rólam. Hogy szerethet-e?

A levelei is inkább kiáltványok, proklamációk voltak. Valahogyan hiányzott belőlük a szívkiüldi. Ma már sajnálom őt, mert a kitöréskor bent rekedt a börtönben. Kijuthatott volna pedig, de bennünket védve rátámadt a smasszerokra, akik legyűrték. Soha többé nem hallottam róla. Igaz, nem is kerestem. Annyi dolgunk volt akkor a háború után! Rövidesen ugyanis miénk lett az ország, amit nehezebb volt megtartani, mint megszerezni.

Séta után tornászunk, és utána jön a reggeli, ami rendszerint spejzolt hagymából áll, vagy abból az élelemből, amit kintről küldtek. Pontosabban annak tizenkilenc részre osztott egyenlő darabjaiból. Minden a közösbe megy ugyanis, és elosztjuk. Néha vásároltunk harminc drachmáért hagymát, peracet, almát, szőlőt, paprikát, paradicsomot és lókolbászt. A peracet rendszerint a feketekávéhoz esszük.

Reggeli után következik a teljes csend, illetőleg az olvasás ideje. Ez eltart tizenkettőig, fél egyig, amikor jön a nagyon várt ebéd, ami rendszerint két fogásból áll: levesből és főzelékből, néha tésztából. Ebéd után tanulás, olvasás egészen besötétedésig. Utána vacsoráig beszélgetés. Öt és hat között van a vacsora, ami általában valamilyen leves. Szóval fejedelmien élünk, habár annyi hagymát kint egy év alatt sem ettem meg, mint itt benn egy étkezéskor. Lókolbászt is itt fogyasztottam először életemben. Voltak, akik eleinte hánytak tőle, de később megszerették, és sajnálták, ha elfogyott.

Börtönünk lassan az esszénusok egyeteme lett. Séta után felmentünk a cellánkba, és szinte azonnal elkezdtük a tanulást. Olyan dolgokat tanultunk, amilyeneket csak a Nagy Hutu Birodalomban tanulhattak akkor a szerencsés, fiatal esszénusok. Nagyon sokat haladtam az eszmében azokban az utolsó hónapokban. Itt négy hónap alatt több ragadt rám a tudományos dolgokból, mint amennyi otthon huszonkét év alatt. Sok nagy tudású, híres elvtárral ültem együtt, és irtózatosan sokat tanultam tőlük. Például általában egyesével sétáltunk, de néha megengedték, hogy párosával rójuk az udvart. Elvileg kezünket hátrakulcsolva, szinte teljes csendben kellett volna lépkedtünk, de én mindig igyekeztem a másik cellában lakó Roxanéhoz jutni, aki peripatetikus módra, heteken át szenvedélyesen magyarázta nekem az esszénus szentháromságot: az értéktöbbletet, a kizsákmányolás lényegét és az extraprofitot.

Az egyórás séta végére a cellában megéri a hagyma. Ugyanis önként mindig marad fenn valaki, aki rendet csinál, felvágja a hagymát, és megsózva egyforma, kis kupacokat rak belőle az asztalra. A finom csemegetől felfrissülve kezdjük a komoly munkát. Filozófiai, történelmi, közgazdasági előadások peregnek egymás után, amelyeket vita követ ebédig. Utána rövid pihenő, és kezdődnek a

nyelvórák. Oroszul és szerbül tanulok, magyart és franciát tanítok. Emlékszem, milyen soká volt napirenden a kizsákmányolás vagy a nacionalizmus kérdése.

Zárkánkba spártai parasztlányok és asszonyok is kerültek: partizánbújtatók. Átélték a thébai hadsereg délvidéki bevonulását, a szörnyű razziákat, látták a túlpartról a komótos gyilkosságsorozatokat, az Ixosz jegén vágott lécek előtt sorban állókat, akik türelmesen toporogva várták, hogy a lék alá lőjék őket. A börtönben találkoztak először esszénus thébaiakkal.

– Minden thébait megölünk a háború végén! – sziszegtek felénk a rácsokon keresztül, vagy le is köptek a sétán, ha volt rá alkalmuk. De pár hét múlva már:

– Majd meggondoljuk még a lánnyal! – mondta Jeja mama és kacintott hozzá! Hosszú út vezetett ideig, mondhatom. És nem is ért végig az út, mert a háború után valami húszezer délvidéki thébait végeztek ki spártai elvtársaink elhamarkodott módon. Hiába, a hírek lassan terjednek. És egy megvilágosodott partizán még nem csinál internacionalizmust.

Szegényparaszt őreink közül is többen összebarátkoztunk. Hiszen nem egy kaszáskeresztes katonának kedvenc nótája a Vörös Csepel volt. Ha énekeltük hogy: *...a szovjetek ellen, ha áll a menet, hát küldd a pokolba a tisztjeidet, fordítsd rájuk a puszkacsövet...!* sokszor kinyílt a cirkli a dal végén, és beszólt egy hang:

– Még egyszer!

És mi énekeltük még egyszer, annyiszor, ahányszor csak kívánta barátunk, a smasszer. A Vörös Csepelen dolgozott egyébként a legtöbb kaszáskeresztes munkás Thébában. Ugyanis aki belépett a pártba, az kapott egy Acélszív sparheltet, aki nem, azt kirúgták. Kilencvenkilenc és fél százalék hősiesen, öntudatosan vállalta az Acélszívet. Hát, igen. Az osztályharc célja sokszor csak egy pofás tűzhelyen múlt akkoriban. De azt hiszem, ma is. Csak a tűzhely értéke változott, ahogy manapság a maroktelefonoké: aki proli, az a legegyszerűbb Dominót veszi, amin csak az egyik irányba lehet beszélni, a gazdag pedig gyémántokba burkolt mobilon nézi a tőzsdét és a vérpornót.

Gyorsan telt az idő, és eljött legnagyobb ünnepünk, niszán hónap tizenegyediké. A zárkák ünnepi díszítoltenek. Az asztalra szöttes kerül. Mi, nők tiszta blúzt veszünk, kikefélt és egész éjjel a lepedő alatt vasalt szoknyánkon egy ránc sem állhat csalén. A cipők ragyognak. Majd zárkánk parancsnoka rövid beszédet mond, és bejelenti, hogy a Hutu Aranyhorda nagyszerű haditénnyel ünnepli ezt a történelmi napot, hiszen ma adták hírül, hogy kiverték az utolsó tuszit Kijev falai közül. Boldogságunk határtalan: tapsolunk, hurrázunk, nem törődve a kötelező csenddel. Végül is az egész

zárka több szólamú kórusá alakul, zengnek a forradalmi dalok, kólót táncolunk körbe-körbe az asztal és a pad körül. Az ünnepség végén meghatottan elénekeljük a Mennyből az angyalt. Az ebéd is ünnepi: kiosztjuk a féltve őrzött közös ételmet, a sonkát, kolbászt, édességet. Gyorsan elmúlik a nap. Verset, mondunk, énekelünk összekapaszkodva. Kár, hogy nem lehet velünk az a sok ezer kiskatona, akit Hruscsov géppuskásokkal hajtott a németek elé fegyver nélkül Sztálingrádnál.

Az este az álmodozásé. Beszélgetünk a jövőről: a felosztott földbirtokokról, gyárakról, bankokról, amelyek a mieink lesznek. A kitelepítettekről, a kőbányász írókról, az agyonlőtt esszénus belügy- és főminiszterekről, a kiporszívózt padlásokról, a vörös darabberről, és a Sztálinvárosban tízesével elföldelt kurvákról, betörőkről nem esik szó, mert még hamvasak vagyunk.

Kilencok megszólal a kürt. Takarodó. Csöndesen elénekeljük még egyszer a Mennyből az angyalt. Nehezen jön álom a szemünkre. Csend van, csak az őrség ütemes lépteit halljuk az udvarról, a folyosóról. Majd halk, tiszta fütty: a Mennyből az angyal dallama hallatszik kívülről is. Ez a jelzés: barát van az örök között.

Felejthetetlen emlékünkhöz az utolsó szilveszter is. Éjfél körül arra ébredünk, hogy az egyik cellában a Mennyből az angyalt éneklék. Néhány perc múlva egy másik zárka is rázendített, és terjedt zárkáról zárkára a dallam. Olyan volt ez, mint később a hatvanas évek végén, amikor nyáron minden ablakból a Delilah bömbölt a pesti utcákon estefelé az ablakokból. Lassan az egész börtön visszhangzik, négy nyelven szól a *...fel, fel ti rabjai a földnek...* A Mount Sainte-Victoire-ról lezúduló északi szél négyszáz esszénus üzenetét vitte az újévet köszöntő városnak: *a győzelem napjai jönnek... rabságodnak vége már...*

A Hutu Aranyhorda győzelmesen közeledett Théba határaihoz. Meg voltunk győződve arról, hogy az újév meghozza a szabadságot. Reggel megleptem az egész folyosót. Éjszaka piros ruhácskát varrtam magamnak, hajamba sarlós-kalapácsos diadémot tűztem, és kozák táncot járva mentem ki a reggeli kávéért. Minden zárka cirkljét kinyitottuk, hogy lássák a társaink is. Az őrség másnapos volt az éjszakai ivástól, a parancsnokok aludtak, nem törődött velünk senki. Elöttem fekete ruhában meggörnyedve haladt az Óév, ronda öreg banya, kezében a hatalom jelképével, a gumibottal. Mindenki vidám volt. Végigtáncoltam a folyosón, és a többiek velem együtt kergették a gumibotos vén banyát.

Múltak a hetek és egyre nyilvánvalóbb volt, hogy a Hutu Aranyhorda rohamosan közeledik Graia környékéhez, és így rövidesen hadszíntérré válik a város. A tuszoknak meg kell szállniuk Thébát, és akkor a sorsunk

megpecsételődik. Világos volt, hogy a politikai foglyokat a hatóságok nem engedhetik a hutuk kezére. És persze a megsemmisítés többféle módja is rendelkezésükre állt. Vagy a helyszínen lőnek agyon, vagy kikergetnek a frontra, hogy pusztá testünkkel, jelenlétünkkel akadályozzuk, késleltessük a hutu hadsereg előrenyomulását. Esetleg kiszállítanak a tuszi birodalom területére, ahol először kiéheztetnek, majd elpusztítanak az ivóvizünkbe kevert szintelen, ízetlen méreggel.

Nem maradt más, mint a kitörés. A börtön életében ekkor új korszak kezdődött: a kitörés szervezésének és előkészítésének korszaka. Mi, nők elsősegély tanfolyamot tartottunk a zárkánkban, mert úgy gondoltuk, hogy egészségügyi ismeretekre még szükség lehet a harcok során.

A férfiaknál természetesen másként fogtak hozzá a készülődéshez, de erről már csak kint az erdőben szerezünk tudomást. A fiatalokúak földszinti zárkáiban – itt ágyak is voltak – az ágyakból kiszedték a vasakat, és fegyvereket fabrikáltak belőlük. Szalmazsákokból háti zsákokat varrtak. Birkóztak, hogy ügyesedjenek, gyógyszer gyűjtöttek. Megtanulták legalább elméletben a csigás íjak használatát. Ezekről kis brosúrák készültek, amelyeket a vezetőség minden zárkába eljuttatott.

Végre a börtönparancsnokság március tizenharmadikára és tizennegyedikére látogatást engedélyezett. A graiai börtönben a látogatás úgy zajlott le, mint egy búcsú. Az udvarba beengedték a látogatókat, kinyitották a cellákat, és a főfoglár hangosan kiáltotta a beszélőre engedett szerencsések nevét. Sorakoztunk, és csoportban vonultunk le az udvarra, ahol már szorongva vártak a szülők, rokonok, férjek, feleségek, ismerősök. Ruhát, cipőt hoztak nekünk, és kértek, könyörögtek, hogy tartsunk ki, vigyázzunk magunkra, hiszen már nem tart soká. Térképeket kaptunk a környékről, iránytűket, rejtekhelyek, esszéus szimpatizánsok listáját. Akkor még nem is sejtettük, hogy szinte órákon belül megszületik a döntés a kitörésről.

Tizennegyedikén éjjel aztán egy smasszertől megtudtuk, hogy a tuszik megszállták az országot. A hidakat, vasutakat ellenőrzésük alatt tartják. A zsidókat összefogdosák a razziákon. Sok a zavaros hír, mert a látogatókat útközben érte a megszállás. Többen úgy tudták, hogy egy örmény származású kaszákeresztes vezér vette át a hatalmat, a thébai lovastengerészt pedig internálták. Több miniszter öngyilkos lett. Tudtuk, hogy valami ilyesmi bekövetkezik, mégis mindenkit váratlanul értek az események. Milán, aki akkor már élettársamnak számított, bár más-más részlegben raboskodtunk, rám néz az udvaron:

– Ha mennénk, te jönnél?

– Jönnék Milán, de csak akkor, ha van fegyver. Élve nem akarok a hoplíták kezére jutni.

Milán lehajtja a fejét. A tuszi megszállás ténye szörnyű súllyal nehezedik rá, a kitörés egyik kezdeményezőjére. Kétségeit fokozza, hogy nem érkezett válasz: vajon a párt egyetért-e az akcióval, küld-e külső kapcsolatot, gondoskodik-e segítségről. Az erdőben még nem hajtottak levelet a fák, a bokrok, ezért kétséges, hogy el lehet-e rejtőzni bennük.

De az idő rohan. A tuszik átvehetik a börtön vezetését, ezért nincsen más lehetőség, mint életünket kitépni a sors önkényéből, és megkísérelni a lehetetlent.

Törzsike tizenötödikén reggel nagyon szomorúan lépett be a zárkánkba. Hamarosan felélénkült azonban, mert ülve vagy fekvé maradtunk. Ez régen elképzelhetetlen fegyelmezetlenség lett volna. Mondhatom, csodálkozva bámult ránk.

– Ne haragudj, Törzsike, de nem állunk fel, nincsen kedvünk.

A törzsőrmester komoran végignézi az embereket. Ordítani fog? Káromkodik? Hívja az őrséget? Csak ennyit mond:

– Nem baj, majd felálltok holnap a tusziknak. Ha kinéztek az ablakon, láthatjátok már őket odaát az ügyességen.

De mostanra, még az éjjel megszületett a végső döntés: a kitörést tovább halasztani nem lehet. A megszálló tuszi csapatok még a berendezkedéssel vannak elfoglalva, és nincs helyismeretük. De holnap már késő lesz, mert bizonyára átveszik az egész városban az ellenőrzést. A kitörést tehát ma: március idusán három és négy óra között kell végrehajtani. A hosszú hónapokon át vitatott és részletesen kidolgozott terv megkezdésére tehát a tervezettnél korábban került sor. Erről csak a rohamcsapatok parancsnokai kapták meg írásban az értesítést. Az egyszerű foglyok nem is tudtak róla.

A terv szerint a balhé egy időben kezdődik mindhárom emeleten, ugyanis szokás szerint három és négy között üritjük a kübliket. Az emeleteken megjelennek a kulcsárok, és elordítják magukat:

– Kübli, víz! – és már üritik is az első zárkát. Ez a jel a kitörésre. A földszinten azonban nincsen küblizés, és ott nem katonák, hanem polgári smasszerek örködnek. Ezért, amikor fönről a fiúk meghallják a zajt, valamilyen ürüggyel be kell hívniuk a napos smasszert, és le kell fegyverezniük. Az emeleteken be kell rántani a zárkába a kulcsárokat. Ugyanekkor a küblit vivő társaink a folyosón álló öröket leütik, a puskájukat elveszik, majd megszerezve a kulcsokat, kinyitják az összes cellát. A szolgálatban lévő őrség lefegyverzése után indulnak a rohamcsoportok, a pihenő őrséget lefegyverzik, elfoglalják a parancsnoki irodát és elvágják a telefonvezetékeket.

Hangsúlyozta a parancs, hogy az öröket nem szabad megölni. Csak a legvégső esetben. Ami azonban – hogy, hogy nem – be szokott következni. Az őrség lefegyverzése után az elvtársak egy csoportja beöltözik az egyenruhájukba, felsorakozik, és mint katonai őrség zárt alakzatban kivisznek az utcára, ahol faszállító teherautók várnak ránk, hogy minél előbb elhagyhassuk a várost. Így talán elérhetjük a partizánok által ellenőrzött területet.

Óvatosságból a rohamcsapatok vezetői csak délután közölhették a kitörés időpontját a zárkátársaikkal. A magyarok közben úgy döntöttek, hogy mindenki maga választ: részt vesz vagy sem az akcióban.

– Kübli, víz!

Hirtelen nagy zaj támad az épületben. Mintha verekednének felettünk. Kivágódik a zárkaajtó, és a tizennyolc éves Marion áll előttünk mosolyogva, konyhakéssel a kezében:

– Kifelé elvtársnők! Szabadok vagyunk.

Majdnem minden a terv szerint ment végbe. Negyedóra alatt a mienk volt az épület. Elvtársak, barátok, szülők és gyerekek találkoztak, férjek és feleségek ölelték egymást.

– Apám! – kiáltja mellettem Danilka. Első halottunk az ő apja: nyilvánzó áll ki a szegycsontjából, és ő markolja két kezével, mintha maga döfte volna a mellkasába. A vége a hátán jött ki befröcskölve Danilka arcát. Ő az első hős a hatvankettőből. A pihenő őrség szobájából lötték le, mert az egyik katona a parancs ellenére nem tette szokás szerint az állványra a fegyverét, hanem magával vitte a terembe. A zűrzavar felriasztotta az udvari őrseget is.

Megkezdődött a harc. Akadt áruló is, az egyik szakács. Nem akart kitörni, kényelmes élete volt, ehetett bőven. És mivel senki sem törődött vele, a hátsó feljáraton felosont a második emeletre. Kiszabadította az őrseget, akik az otthagytott néhány nyílpuskával azonnal tüzet nyitottak. Egyre nagyobb lett a zaj, a zsigerből felszakadt üvöltözés és a zűrzavar. De Milenko a kulcsártól elvett pisztollyal lefegyverezte az udvari öröket, és azt üvöltötte:

– Mindenki a hegyekbe! Meneküljtek!

És máris rohant vissza az épületbe, mert a fiatalok és az ő feladata volt biztosítani az elvonulást. Végig kitarítottak fegyverrel a kézben. De nekünk az utcára vezető kapuban már golyószóró állta utunkat. A tömeg nagy része itt esett el, rohantában, ahogy egyik lökte hátulról a másikat a kapu felé. A golyószóróra és a lövészre legalább húszan zuhantak rá holtukban. Szinte azonnal agyonnyomták őket, és mi elvtársaink testén taposva, keresztülgázolva kiugráltunk az utcára. Rohantunk egyenesen a Sainte-Victoire felé. Nem volt mit tenni, mert nem várhattunk a faszállítókra.

Bent a börtönben akkorra már vészjóslóvá vált csend. Aki tehette elbújt a pincébe, vagy visszahúzódott a vgyorgókba.

– Jönnek a tuszik! – hallatszott egy kiáltás, és máris tűz alá vették a börtönt a támadók. Szétfröccsentek a rácsozott üvegfal kockái a nehéz katapult lövedékektől. Nyílzápor hullott mindenre, akár állt, akár mozgott.

Döbbenet és félelem uralkodott a cellákban. A padlón egymás mellett feküdtek a megkötözött örök és az őket lefegyverző foglyok. De senkinek sem jutott eszébe, hogy a fuldokló öröket a szájukba tömött lepedődaraboktól megszabadítsa. Közben a tuszi és a thébai hadsereg az előkészítő tűz után betört a börtönbe. Akik csak tehették, elbarikádozták magukat a cellákban. A fiúk nem akartak élve a tuszik kezére kerülni, ezért felvágták az ereiket. De a lassan csepegő vér lassan hozta a halált. Széttárva ingüket, egymásnak könyörögtek:

– Szúrjatok!

Mindent, ami a zárkában volt, az ajtó elé raktak. A tuszik, amikor egy zárka elé értek, követelték, hogy nyissák ki az ajtót a rabok. De az esszénusok nem akarták kinyitni, mert amikor vállalkoztak az akcióra, mindenki becsület szavára fogadta, hogy élve nem adja meg magát az ellenségnek. Így betartva szavukat, elkezdték egymást és saját magukat késsel szurkálni.

Lelkileg ezek nagyon nehéz pillanatok voltak, annak ellenére, hogy testileg az ember ilyenkor szinte semmit sem érez. Meg addigra már összekeveredtek a férfiak és nők. Főleg a férfiak könyörögtek felvágott erekkel a nőknek, hogy valamelyikük ölje már meg őket, mivel a nőknek nagyobb volt az esélyük a túlélésre. Az egyik elvtársnő megpróbálta, és egy konyhakéssel szívójájékán szúrta a kedvesét. A többiek nézték, hogy milyen forradalmi bátorsággal szúr. Úszott minden az elpocsékolt vérben.

Persze végül betörték az ajtót a tuszik, és puskatussal kiverték a maradék élő elvtársnőt a folyosóra. Összeviszsa rugdosták őket, és letépték a ruhájukat. A sebesülteket módszeresen kidobálták az udvarra, ahol a köztörvényesek kápója a magatehetetlen sebesültek fejét a cipősarkáig addig taposta, amíg pislákkolt bennük valami élet.

– Lelőni őket! – üvöltött a tuszi parancsnok a kiterelt foglyokra.

Az udvar két sarkában ijászok, velük szemben a falak tövében sűrű sorokban a feltartott kezek erdeje. Jóval éjjel utánig álltak ott, mert nem tisztázódott, hogy kinek a kompetenciája az emberarató. Jogilag még a thébai parancsnoknak, Besszosznak volt csak illetékesége, és ő szigorúan tartotta magát a szolgálati úthoz. Pontosabban nem mert egyedül dönteni. Egyébként az ő fejét is átvértett kötés fedte, alig állt a lábán. Támolygott a vérveszteségtől.

Csak késő éjjel terelték vissza a foglyokat a cellákba. És akkor valahonnan az őrsegből halk füttyező hallatszott: a Mennyből az angyal kezdő taktusai. Csendesen, de elég erővel ahhoz, hogy mindenki érezze ezekben a szörnyű órákban, hogy nincsen egyedül. Megbékéltek a közeli halál gondolatával.

Mi, akik kitörtünk, eddigre már szanaszét futottunk. Nem vártunk a nem létező faszállító teherautókra. Mindvégig arról volt szó ugyanis, hogy faszállító teherautók várnak bennünket. De nem vártak. Ki tudja, miért? Vagyis a terv olyan volt, mint a vakablak: ki lehet rajta ugrni, mert ablak, de kitöröd a nyakad, mert az üvege téglá.

Előttünk a szűk utcák többsége a hegyre kanyarodott. A Sainte-Victoire kopár, csak a tövében övezi cse-nevész, lombtalan erdő, mint valami szomorú fanszörzet. A hegy oldalán menekülőkkel törtetem én is a csúcs felé. Elszoktunk a szabad levegőtől, nehezen megy a futás Viktor magas hágója felé. Zihálva szedjük a levegőt, de futni kell, mert a sörteszerű erdő és azon túl a határ minden reményünk. Percenként vágódunk hasra a sárban, hogy elkerüljük az utánunk záporozó nyilakat, de szinte azonnal talpra állunk, hogy inunk szakadtából vágjunk neki a sziklának. Lassan leszakadtak üldözőink a nehéz terepen, és addigra már mi is csoportokra bomlottunk. Ment, ki merre látott. Vagyis nem volt elég üldöző ahhoz, hogy minden irányt lezárjanak. Szerencsénkre éjszaka vihar is tört ránk, és az alig rügyező fák alatt a lábnyomok szinte azonnal elmosódtak a frissen hullott hóban.

Április tizedikén – a kitörés után majdnem egy teljes hónapra – fogták el közülünk a legutolsót, de az én csoportom már a kitörés másnapján fogságba esett, mert hajnalban a hideg és a fáradság miatt már nem bírtuk tovább, és bekerekedtünk egy erdészházba. Rövid tanakodás után az erdész felajánlja, hogy megfeji a tehenet. Kiment, és akkor láttuk utoljára. Pár óra múlva már jöttek is a hopliták. Hiába vettük észre az árulást, és vágtunk neki a patak vizének, hogy a hóban ne látszódjék meg az irány: az erdész élénk vezette a katonákat, és könnyedén elvágta az utunkat. Meglőttek engem is: csak a patak jéghideg vizétől tértem magamhoz, amibe belezuhantam. Súlyosan sebesültem. Még arra emlékszem, hogy valaki – egy cigány – megitatott a cipőmből. Utoljára 54-ben, Sztálin halála után, a pesti operettszínházban láttam ilyet, amikor Honti Hanna cipőjéből pezsgőt ivott a bonviván. Sohase felejttem ezt a jelenetet, mert a lelkesen tapsoló szovjet tisztak mellett számolatlanul csörögtek a tűzzománcos, nikkelezett rendjelek. Emlékszem, az egyik tiszt felesége kombinében jött el az előadásra, mert azt hitte, estélyi ruha.

A kitörést követő napok csaknem minden órájában begördült egy-egy teherautó szomorú rakományával a börtön udvarára. Felismerhetetlenségig halálra sebzett társainkat hozták. Az elfogott élők fölött rögtönítelő bíróság ítélezett. Az udvar fehérlett a meztelen holttestektől, amikor a börtönnel szemben lévő épületben megalakult a vésztörvényszék. Megérkezett Thébából a hopliták nyomozócsoportja is. A kihallgatások röviden és kegyetlenül folytak. Puskatús, szurony és gumibot. Ezekből mindenki kap bőségesen, legfeljebb más sorrendben, mivel szilárdan kellett állítani, hogy az akcióról senki nem tudott semmit, a fegyveres kitörésben nem vett részt, és csak akkor menekült, amikor mindenki, de azt sem tudta, hová. Ez utóbbi még igaz is volt, mert a faszállító teherautóban hittünk mindnyájan elejétől fogva. De ez, mint tudjuk, nem létezett, csak papíron. Ott is elég halványan.

A vallatás célja: megállapítani, hogy kik voltak a kitörés szervezői. A megállapítás egyben ítélet is volt. És persze, bármit is hazudtak vagy állítottak az elfogott rabok, az örök egyetlen szava minden vallomást felülírt. Öt napig tartott a kihallgatás. A vádlóknak sietniük kellett, mert a hutu Aranyhorda már átlépte Théba történelmi határát, és gyors ütemben közeledett Graia térsége felé, ahol kemény és teljesen reménytelen utóvédelemeket folytattak ellenük a tuszik és a segítségükkel hatalomra jutott kaszásakeresztesek.

A nagy háborúból alig volt hátra pár hét. Azután már a tuszi birodalom sem létezett. És nem léteztek a kaszásakeresztesek sem, hacsak a bitófán himbálódzó három miniszterelnöküket és azokat a közkaszásokat nem számítjuk, akik megmagyarázhatatlan módon felvételt nyertek a háború után hatalomra került Esszésus Nemzeti Pártba.

De mindezek az események még csak az idő gyulladt méhében készülődtek. Most még csak ott tartottunk, hogy kihallgatásra kellett mennünk keresztül az udvaron, ahol elesett társaink holttesteit kettes sorokban, meztelenül feküdtek. Némelyiknek nyitva hagyták a szemét, és ők vakon bámultak kitartóan a vak égre.

A nyomozás eredménye: negyvenöt bűnös, közöttük kilenc nő. Én megúsztam. Nem tudom, hogy miért. Talán túl szép voltam. A nőre éhes, kiéhezett katonák öntudatlanul kímélhettek, mert szóba sem jött a nevem.

A többiek számára április elsején kezdődött a tárgyalás. A nagy tárgyalóteremben, az asztalon feszület állt két égő gyertya között nappal is. A gyertyák többször is csonkig égtek. Ha nincsen a feszület, az ember azt hitte volna, hogy egy rendkívüli alkalommal, valami nyílt napon együtt vacsoráznak a vádlottak és a bírók egy hangulatos étteremben.

Az örök voltak a koronatanúk, akik tudták, hogy valomásuk halálos ítéletet jelent. Egyenként szólítják őket, rá kell mutatniuk a tettesekre. Végigfut szemük a vádlottakon, de a többségük hallgat. A bíróság elnöke már türelmetlen, nógatja őket. Az öreg zsellérekatonák azonban semmit sem tudnak, hiszen a foglyok olyan sokan voltak! Le is ütötték őket, elájultak, nem láttak semmit. Nem akarnak uraik cinkosai lenni, inkább mellénk állnak. Van, aki megértette harcunkat, van, aki arra gondol, hogy az Aranyhorda a térképeken már kiharapta az ország felét, és hamarosan lenyeli az egészet, csak vesz előtte egy nagy levegőt. De egy-két volkstuszi származású, vérkaszáskeresztes smasszer, aki nem olvas újságot, hajlandó tanúskodni.

Végül április huszonhatodikán reggel vitéz Bukefalosz Béla, a bíróság elnöke ítéletet hirdet. Tizenhárom vádlottat kötél általi halálra ítélt, huszonkettőt kilenc-tizenegy évi szabadságvesztésre, a többit az illetékes katonai bírósághoz utalja rendes eljárás végett. Az éveket már senki sem hallgatja, maguk a bírók sem, hiszen mindenki tudja, hogy ezeket az éveket már nem kell, nem lehet leülni, még ha akarnák az elítéltek, akkor sem.

Érdekes a felakasztandók tizenháromas száma. Théában ez valahogy hagyomány. A nagy szabadságharc után is ennyit akasztottak fel. A tradíció szent.

Én a nagy zűrzavarban valahogyan bekerültem a súlyos elítéltek közé egy húszas zárkába. Nem tudom, hogy minket, hetünket, nőket miért zártak a halálraítéltek vigyorgójába. Találghattuk is, hogy közölünk kiket akasztanak majd fel ítélet nélkül. Hiszen minden előfordulhatott. Például a tizenhárom közül két elítélt kegyelmet kapott, láttuk, ahogyan két bitót elszállítanak nagy káromkodások között az udvarról. Kiderült, hogy Törzsike megmentése miatt két társunk megmenekült. Tíz évet kaptak a bitó helyett, ami magas árfolyamnyereség. De arra is gondoltunk, hogy talán a súlyosan sebesültek ápolása, támogatása lett volna a dolgunk, hiszen néhány felakasztandó alig tudott járni. Ugyanakkor nem adtak se kötszert, se mást. Csak a szavaink maradtak: a szomorúság hűtötte, gyűlölet fűtötte igék, amiket a betegek fülébe súghattunk. És a nőiességünk, amely pusztá létével, kisugárzásával enyhítette testi-lelki kínjaikat, mivel kizárólag férfiakat szántak akasztásra. Tulajdonképpen az egyenjóság nevében tiltakoznunk is kellett volna.

Különösen az utolsó este volt nagyon nehéz. Megbeszéltük ugyanis, hogy ki mit fog énekelni a bitó alatt állva. Az utolsó éjjel Bánkertessy Endre került mellém. Láttam, hogy nagyon töpreng, kényszeredetten fészkelődik. Egyszerre csak felém fordult azzal, hogy nagyon nagy problémája van.

– Ne hülyéskedj – mondtam neki –, holnap meghalsz, mi problémád lehet neked?

– Ide hallgass, Barsziné – mondta –, rossz a hangom, nem tudok énekelni. Az nem lehet, hogy a bitó alatt iszonyúan énekeljek! Milyen propaganda lenne az? Hogyan fognak akkor körutat elnevezni rólam? Tudod, milyen nálatok a közönség: még Carusót is kifütyülték.

Elkezdtem gondolkodni. Ez tényleg probléma.

– Tudsz fütyülni?

– Tudok – válaszolta.

– Hát akkor fütyülj! – tanácsoltam neki. És ebben maradtunk.

Másnap pontban hajnali ötkor – ez is egy furcsa hagyomány, mert miért nem délután fél öt után öt perccel és negyvennyolc másodperccel – az udvaron felsorakozik a kivégzőosztag. A helyőrségből is sok katonát vezényelnek ki, hogy elrettentésül végignézzék a kivégzéseket. Volt azonban annyi tisztesség a rendezőkben, hogy társaink meztelen hulláit előző nap elvitték, úgyhogy az udvar tiszta és rendezett benyomást keltett. Felszörták sárga, agyagos homokkal is a testfolyadék miatt.

A katonai parancsnok beszédet tartott. Kicsit be volt rúgva, ezért meg-megakadt. Ilyenkor az adjutánsa súgta a fülébe a folytatást, mivel súgó gép akkoriban még nem volt: *...az esszénusok a társadalom szemetje, hazaárulók, de...kis szünet, az adjutáns behajol a pálinkabübbe: ime, felforgató tevékenységükért elnyerik méltó büntetésüket.* Kaszáskeresztes karlendítéssel fejezi be, és ennek harcos lendületétől majdnem átesik a deszkából ácsolt szónoki mellvéden, úgyhogy a segédtisztnek kell elkapnia a deréksziját. Ezt a parancsnokot a háború után halálra ítélték, amit azonban nem hajtottak végre rajta, mert a fellebbezési időszak alatt bélcsavarodásban önmagától elhalálozott.

Társaink emelt fővel, bátran lépnek a bitó alá. Kiáltások hallatszanak: Éljen Zeusz! Éljen a független Théba! Éljek én!

Bánkertessy fütyülné a Mennyből az angyal első hangjait, de az ádámscutkáját megütő durva, súlyos hurok majdnem belefojtja a többit. Köhécsel.

Az elrettentés céljából kivezényelt katonák döbbenet nézik a halálba menők bátorságát. A katonai parancsnok erre megijed, kijózanodik a félelemtől, és zavarában ordítani kezd:

– *Látjátok, milyen konok, erős ellenséggel van dolgunk?! Tűzzel-vassal irtani kell őket...*

De a katonák nem órá figyelnek, hanem Bánkertessyre, aki pufókul csücsörítve még igyekszik néhány hangot kiadni.

*

Hatvanöt év telt el azóta, de még most is látom társaimat magam előtt. Ma kaptam ugyanis az értesítést arról,

hogy végre kitűzték az időpontot: a Spártai Esszésus Partizánok Szövetsége a kitörés fél évszázados évfordulóján, jövő pénteken fogja elhelyezni márvány emléktábláját a graiai börtön falán. A négyszáz fogoly többsége spártai illetőségű thébai volt, ezért különösen szép gondolat a spártai elvtársak részéről, hogy a két ellenséges nép haragján felülemelkedve együtt emlékezzünk hősiességükről, ahogyan lemészároltatták magukat a börtönkapuban. Szerencsére a büntetőintézet ugyanott, szinte ugyanúgy működik most is, mint annak idején. Kicsit kibővítették ugyan, kifestették, bevezették a központi fűtést – istenem, mennyit fagyoskodtuk mi a téli hónapok alatt! –, a nagyobb cellákban van tévé, az alagsorban pedig konditerem. És persze mindez magántulajdonban! Hitelből! Mert nagyot fordult a világ azóta a börtön tengelyén. Többször is. Legalább hatszor a kitörés óta.

És a dolgok jelenlegi állása szerint lényegileg ugyanoda érkezünk, ahonnan elindultunk, vagyis amikor vitéz Kőbányai Világos, a lovas tengerész uralkodott, és aki börtönbe küldött bennünket. Bár most némileg cifrább a helyzet. Akkor mi voltunk a föld alá kényszerített baloldal, és mi képviseltük a kizsákmányolt népet. Felettünk a tőkés, nagybirtokosok állama uralkodott. Most már a mi unokáink alkotják ezt a hatalmi képződményt. A bibi csak az, hogy unokáink többsége időközben nagyitkés lett, amit rólunk aligha lehetett elmondani. Ebből persze vérfa-gyaszto jelenetek fakadnak időnként. A legutolsó pártmíse végén például egy rendezési zavar miatt az éppen ügyeletes, milliárdos miniszterelnök teli szájjal énekelt, hogy *...fel-fel te éhes proletár, rabságodnak vége már...* És nem volt senki, aki adott volna neki egy kiflivéget. Ők tehát valóban megkapták a gyárakat, a földeket, a bányákat, magát az államot és a börtönöket is, amiről mi csak álmodhattunk a börtönben. Soha nem létezett még ilyen fényesen beigazolódtatott elmélet! Igaz, majdnem fél évszázadot kellett várni a beteljesedésére. De végül is megérte! Habár eredetileg nem pontosan ilyen végre számítottunk.

Unokáinkkal szemben az örök jobboldali ellenzékét szintén nagyitkésesek alkotják, akik azonban erős szociális érzékenységet is fájlnak magukban, és ezért most nem is kell a föld alá menniük, mint akkor nekünk. Sőt! Az áldott napfényen várhatják, hogy mikor sikerül ugyanannyit capcarázniuk, mint a balnak. Sokan vannak ugyanis, akik vagy lustaságuk, vagy bambaságuk miatt elszalasztották a kedvező történelmi pillanatot. És most neheztelnek. Nyíltan azzal vigasztalják magukat, abból nyerek rendíthetetlen tartásukat, hogy becsületesek. A tisztesség ad nekik jogot arra, hogy gyűlöljenek mindenkit, aki ügyesebb volt a nagy történelmi (f)osztozkodásoknál. Pedig több alkalom is adódott a hősiesség kitörés utáni évtizedekben a meggazdagodásra, amikor a hutu birodalom kiterjesztette

Thébára is áldást hozó hatalmát. Sokáig úgy tűnt, hogy álmaink megvalósulnak, mert minden posztra munkások és megfelelő parasztok kerültek. Az egyik hadügyminiszter például a felszabadulás előtt – így hívtuk a hutu megszállást – eredetileg egy vasúti kalauz felelőséges posztját töltötte be. A Tüzelőanyag Kereskedelmi Vállalat élére egy asztalost állítottunk, mert fa-fa. A politikai rendőrséget egy megbízható hentes vezetése alá helyeztük.

Ment is minden, mint a karikacsapás. Elég sokáig. De lassacskán felpuhult a rendszer. Szegény Milán, a férjem, akit jogerős felakasztása előtt, az utolsó pillanatban a hutuk kicseréltek egy elfogott thébai arisztokratával, egyre többet bosszankodott emiatt, miután a hutu elvtársaktól hazatért. Ha tehette volna, ő már a felszabaduláskor vérfürdőt rendezett volna a volt uralkodó osztályok számára a pedellusokig bezárólag, de sajnos nem volt itthon: hutu barátaink nagyobb feladatot szántak neki. Kínai nagykövet lett. Hosszú évek után, közvetlenül az októberi sajnálatos események előtt érkezett haza. Akkor bizonyosodott be, hogy Milánnak megint igaza volt: ha kiirtottunk volna minden nem munkás-paraszt elemet, akkor az a szégyenteljes lázadás talán elmaradt volna, vagy nem lett volna olyan zavaros. Nem lehetett ugyanis pontosan érteni, hogy ki és mi ellen lázadt fel akkor, mert szinte mindenki lázadt mindenki és minden ellen. Mindenesetre hutu elvtársaink baráti tankjai segítségével sikerült eltiporni a hisztérikus megmozdulás utolsó szikráját is. De csak látszólag, mert furcsa módon hutu elvtársaink megintogtak, és ideológiailag elhajoltak. A thébaiakról elterjedt ugyanis, hogy kiszámíthatatlan örültek: nem kellene nekik az esszésus eszmék, és hajlamosak arra, hogy bárhol, bármikor, – feltéve, hogy magnóról a megfelelő cigányzenét játsszák nekik –, magukat kézigránatokkal felővezve a hutu tankok alá ugorjanak. Ennek ugyan semmi eredménye nem lehet, kivéve azt, hogy a kiegészített tankok forgalmi akadályt képeznek az amúgy is eldugult városban. Egyébként is a hutuknak végtelen mennyiségű tank állt a rendelkezésükre, mert odahaza bevezették a háztáji tanképítést: mindenkinek megengedték, hogy maga barkácsoljon, ahányat csak akar, títustervek alapján. A mozgalom annyira sikeres volt, hogy jobb minőségben állította elő Békejobb-32 névre keresztelt harckocsikat, mint az állami nagyüzemek. A thébiakat azonban a mindenhol áradó tankfolyam sem tudta elrettenteni, mivel a cigányzene önkívületi állapotig volt képes korbácsolni a hazafiságukat.

Kiutkeresésképpen Thébából a hutuk laboratóriumot csináltak: arra voltak kíváncsiak, hogy meddig, milyen mértékben lehet a tüzet és a vizet összezékíteni, vagyis hogyan lehet az esszésus eszméket ötvözni a gazdasági kannibalizmussal, azzal a rendszerrel, amelyben évszázadok óta élt az ismert Föld lakossága. Milán sokat

élcélődött azon, hogy az esszénus tanok értelmében az étlapon is szereplő rabszolgák vették át az uralmat Thébában, miközben egyre több emberevő elem jelent meg a gyakorlati életben: főleg rabszolgahúst mértek ki ugyanis a piacokon. Először is a rabszolgák továbbra is látástól-vakulásig robotoltak és szaporodtak, úgyhogy alig volt érthető, mikor érnek rá uralkodni, másodsor különböző csoportjaiknak megengedték, hogy ők is embert egyenek, sőt ha befizették a megfelelő adót, akkor ki is mérhették tisztos haszonnal az emberhúst. Milánt ez felháborította. Pedig egyre gyakrabban és egyre szélesebb körre terjedt ki ez a jelenség. A thébai esszénus államférfiak, akik bírták a hutuk bizalmát, arra hivatkoztak, hogy az emberhús fogyasztása hatalmas forgalmi adó bevételt jelent a Thébai Esszénus Köztársaságnak, és a fejlett esszénus társadalom felé haladó országnak egyelőre még nagyon nagy szüksége van az ilyen bevételekre. Például ebből tartják fenn a rabszolgák számára a kórházakat, és az iskolákat is, hogy később eredményesen tudjanak uralkodni. Már ha addigra nem fogyasztotta el őket valaki.

Sokáig úgy is látszott, hogy az önhazudtoló intézkedésekkel, engedményekkel sikerül elhalasztani a már esedékes zálogház fosztogatást. Ilyen keserű névvel illette ugyanis végül Milán – mielőtt jótékony sötétségbe merült volna az agya – a dicsőségesebbnél dicsőségesebb forradalmakat. Végignézte ugyanis az utolsó felfordulás alatt a Arbatov utcai zaci kifosztását. Mély hatást gyakorolt rá ez narodnyik ünnep. Sokan nemzeti színű karszalaggal a karjukon törtek be a raktárakba. Az okosabbja kirobbantotta a páncléterm ajtaját, és vitte a smukkot. A butábbak az ágyneműt, lódenkabátokat ragadták el. Látott egy erősen kifestett nőt bundában, aki egy hárfázó meztelen nőből kiágazó állólámpával birkózott, miközben szidta a zsidókat, mert belegabalyodott a zsinórba. Déli kettőre már üresen, tárva-nyitva, elhagyatva tátongott a zaci. Csak itt-ott tallózott még néhány lelassult, félhülye öreg, alig mozgó árnyék a szétdúlt, letaposott holmik között, amik már nem kellett senkinek. Volt ott egy szinte csípőtől csonkolt ember, aki négy csapágykerékből és egy darab deszkából eszkábált rolle-réhez szíjazva felkapaszkodott negyven lépcsőfokon, és most kurjongatva száguldozott a kezében tartott két fahasábbal lökve magát teremről teremre. Ő volt az utolsó. Végre talált és ölelgethetett egy horpadt szaxofont.

– A birkák behordták a gyapjújukat, a patkányok pedig most széthordják! – fogalmazott a férjem dünynyögve, mert szégyellte, hogy lafontaine-i terminusokban beszél a népről, feledve édes anyanyelvét, a tudományos szocializmust.

Szerencsére Milán hozzávetőleg húsz éve elvesztette öntudata jelentős részét, és ez megkímélte az ideológiai eredetű szenvedésektől. Nem kellett megtapasztalnia, hogyan puhult fel először szinte észrevétlenül az eszme, majd hogyan omlott össze látványosan alapjával és felépítményével együtt.

Milán szellemi romlása fokozatosan ment végbe. Először csak engem nem ismert meg, később pedig elkezdett spanyolul beszélni, ami jelentős mértékben megnehezítette az együttélésünket, mivel jómagam csak görögül, szerbül és franciául beszélek. Persze azonnal elkezdtem spanyolul tanulni, de mire valamennyire belejöttem volna, Milán megnémult. Ettől fogva beszélgető füzetekkel volt csak hajlandó érintkezni velem. Azokba azonban csak pusztá számokat írt egymás mellé. Ez már meghaladta az erőmet. Segítségre volt szükségem, és mivel eszhások voltunk, sikerült is megszerezni egy állandó ápolónőt mellé. Így eljárhattam az Esszénus Nőszövetség, valamint a Békevilágtanács Thébai Szekciójának üléseire. Magas funkciót töltöttem be ugyanis ezekben a grémiumokban. Olyan kérdéseket tárgyaltunk meg például, hogy miként lehetne a szudáni nőket rávenni a békeharcra, valamint leszoktatni őket arról a maradi szokásukról, hogy a tizenkét éves kortól a lányok csiklóját borotvapengével kivágják. Ráadásul fertőtlenítés nélkül! A gyakorlatban a zsilett-pengéket a lányok apja vagy fiútestvére használja előzőleg, így a művelet gyakran vezet a kislányok genitáliájának szakállfertőzéséhez, ami drágán is csak nehezen kezelhető. És nem is esztétikus.

Sajnos két évtizede teljes összeomlás következett be a világban, ami a mi helyzetünket nagyon megrontotta. A hutu birodalom összeomlott és maga alá temette Théba népszerű munkás-paraszt kormányát is. Ezáltal mi is elvesztettük az eszhá státust, és ezzel az ingyen ápolási segítyt, úgyhogy Milánnal egyedül maradtam a lakásban. Újra bebizonyosodott a régi esszénus tétel, hogy a politika és a magánélet szorosan összefügg: Thébában a mindennapokban is haladéktalanul visszatértek a dolgok a régi kerékvágásba. Ezt éreztük meg mi is.

Nyíltan emberevővé vált a rendszer. Valami szemérem maradt még ugyan a felszínen, például most szabad választásokon dönthetünk arról, hogy kinek, melyik néppártnak lesz perdöntő beleszólása az emberevés adózási szabályainak átalakításába, sávósításába, progresszivitásának mértékébe, de számunkra a gyakorlatban ennek semmi jelentősége sincsen. Bennünket – lesajnált nyuggereket – csupán az érdekel, hogy takarékosági és ideológiai okokból a társadalombiztosítás megvonta a támogatást a kóros feledékenységekben szenvedők otthoni ápolásától. Úgyhogy a legnagyobb bajban vagyok, hogyan fogom megoldani a spártai elvtár-

sak felkérését, hogy a kitörés emlékére rendezett ünnepséget megszervezzem.

– Ne pisáld le a falat, Milán! Kérve kérlek!

Elnézést, de egy pillanatnyi időre sem vehetem le róla a szememet. Sajnos, hogy ő, aki valaha a kitörést szervezte, a végére sem tud egyedül kimenni. Vagy ha néha mégis, akkor nem tud kijönni onnan, mert nem találja háta mögött az ajtót.

Ma végre sikerült egy idősek napközi otthonában elhelyeznem Milánt – méregdrágán természetesen –, úgyhogy most itt vagyok újra Graiában. Mondhatom, összetört a buszozás. A lábaim már megint vizesednek a hosszantartó üléstől, és csípőfájdalmaim is felerősödtek a sok rázkódástól. Hiába: lassan kilencven leszek. De itt járok újra a Victoire-on. Botolok serényen felfelé a lejtőn. Megbízta bennem az elvtársak, hát nem törődhetek magammal. A táj sem sokat változott azóta. Itt a kis ház, ami mellett elfutottunk, s ijedt lakóinak, akiket megrémített a csatazaj, odakiáltottuk:

– Jönnék a tuszik, jönnék a fasiszták! – és rohantunk tovább. Itt feküdt az egyik szőlőtőkénél felvágott erekkel Milán bátyja. Itt szóródtunk szét a hegyoldalon, majd találtunk egymásra a hágón. És most, hatvanöt év után, követem társaim nyomát, mert nem tudok belenyugodni abba, hogy mindössze csak egy mondat maradjon utánuk és az egész rabszolgauralom után: *Elfogták és kivégezték valahol Graia külterületén.* Meg akarom találni az erdészházat is, az erdészt, aki elárult bennünket, a patakot, melynek jeges vizében meneteltünk, a forrást, ahol utoljára voltunk együtt. Három graiai elvtárs segít a keresésben: a börtön jelenlegi parancsnoka, annak helyettese és a nevelőtiszt. Gépkocsi-

val közelítjük meg az erdőt, ameddig lehet. Már a harmadik erdészháznál, illetve a romjainál járunk, de nem találok a ház előtti utat, mögötte a hegygel, amelyre az út felvezet.

– Hatvanöt év sok idő, meg is változhat a vidék képe – vigasztal a parancsnok, de nem tudok megnyugodni. Visszamegyünk a városba, és másik úton indulunk el. Szerencsénk van, mert hamarosan egy tanyához érünk. Lakója velem egyidős bácsika. Eligazít bennünket:

– Innen harminc méter felfelé az erdész háza, ott voltak a partizánok. Az erdész a háború után áttelepült Sardisba, mert félt, hogy a partizánok felgyújtják a házat. Meghalt azóta, az erdészházat meg jórészt széthordták.

Állok, mint annak idején, a tisztás szélén. Húsz lépésre az erdészház alacsony romjai. Némi törmelék. Milyen közel van minden! És milyen kicsi! A szekeret, amin elhurcoltak, egy ember hajtotta, aki azóta halott. A cigány, aki a hoplita tilalma ellenére vizet adott lehűzött cipőmből, pár hét múlva elesett a fronton. Szerencsére két helyi asszony, akik akkor még gyerekek voltak – ma már hozzám vénült öregek – vezet el a Csurgóhoz, ahol két társamat megölték. Megtalálom a forrást is, ahol megsebesültem. Disznófőnek hívják, de a vizet körülvevő sziklák kisebbek a valóságban, mint az emlékezetemben. A kövek tetején ült Milán, hogy szemmel tartson bennünket, akiket őrségbe állított. Száz méterre feküdtem tőle, és tőlem száz méterre a másik ör. Innen intettem utoljára Milánnak, amikor észrevettem a közeledő hoplitákat. Akkor csak tizenkét év múlva láthattam viszont. Ma bármikor láthatnám, ha akarnám.

Pár percre egyedül maradok a rét szélén, társaim elunták az üres tisztást. Éles, dallamos fütty hallatszík. Az erdei vonat átrogott a keresztúton.

BODA MAGDOLNA

Az a város

*Az a város ami lelked
vagy lelkem
Párizs London Pest vagy Szeged
vagy Trója lerombolva
fehér zászlók megsárgulva
a egykori hősök glóriája
kifakult – az
éjjeli szekrény fiókja nyitva
haloványan látszik rajta
egy copfos lány vietnámi
strandpapucsban
előrehajolva tart egy
málnafagyaltot*

*csöpög
csöpög
(emlékszem
erre a sárga pólóra)
rég volt
ma már
a gramofontú nem karcol
bele a sanzonba
s a város tudod a város
lelked vagy lelkem
kozmpolita
Párizs London Pest vagy Szeged
trójamódra azóta*